

ข้างเผือก... ข้างสำคัญ

วิเศษไชยศรี

คนไทยเรานั้นเห็นความสำคัญของข้างมาแต่โบราณกาล ถือว่าข้างเป็นสัตว์ชั้นสูงตามคติของชาวตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสูงตามคติของอินเดียซึ่งเป็นต้นแบบวัฒนธรรมที่ไทยเราได้มา โดยผ่านทางลัทธิศาสนาทั้งพราหมณ์และพุทธ ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงก็กล่าวถึงข้างว่า สระที่เขาพระสุเมรุนี้มีน้ำไหลออกจากสระนี้เป็นสายต่าง ๆ ทางทิศตะวันตกน้ำไหลจากศรีษะข้าง ทิศตะวันออกจากม้า ทิศเหนือจากนกหรือวัว ทิศใต้จากสิงห์

ประโยชน์ของข้างในสมัยก่อนมีอยู่หลายประการ จึงทำให้ข้างมีความสำคัญต่อชีวิตคนไทย นอกจากใช้เป็นพาหนะและใช้แรงงาน เช่นลากซุงในยามบ้านเมืองปรกติแล้ว ยังใช้ประโยชน์สำคัญในยามเกิดศึกสงครามอีกด้วย หลักฐานในการใช้ข้างทำศึกสงครามนั้นปรากฏในประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในสมัยพระเจ้ารามาธิบดีแห่งมหาราช จนถึงรัชกาล ที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

“แต่ประหลาดอยู่ที่ไทยเรายังมีโอกาสได้รับด้วยข้างมาจนในรัชกาลที่ 3 กรุงรัตนโกสินทร์

ด้วยเมื่อพ.ศ 2388 ไทยรบกับญวนที่เมืองเขมร เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ ต้นตระกูลสิงหนะ=ผู้เขียน) แม่ทัพไทยตั้งอยู่ ณ เมืองอุดง ให้กองทัพหน้าลงไปตั้งอยู่ที่เมืองพนมเพ็ญ พอถึงฤดูน้ำ ญวนใช้เรือรบได้สะดวก ก็ยกกองทัพเรือเป็นขบวนใหญ่ขึ้นมาจากเมืองไซ่ง่อน ตีได้เมืองพนมเพ็ญมอันตั้งที่ลุ่ม แล้วยกขึ้นมาตีเมืองอุดง เจ้าพระยาบดินทร์เดชาไม่มีเรือรบพอจะต่อสู้กับญวน จึงคิดอุบายให้รวมข้างรบบรรดามีกับพลรายตั้งซุ่มไว้ในเมือง ปล่อยให้ญวนจอดเรือส่งทหารขึ้นบกแล้วก็เปิดประตูเมืองให้ข้างรบออกเที่ยวไล่แทงข้าศึก (ดูเป็นทำนองเดียวกับที่ฝรั่งที่ใช้'ถัง' TANK) ให้ทหารราบตามติดท้ายข้างไป ก็ตีทัพญวนแตกในเวลาที่กำลังหนีข้าง ที่เหลือตายลงเรือได้ก็เลยถอยทัพเรือล่าหนีไป

ดูเหมือนเมืองอุดงได้ชื่อต่อท้ายว่า 'เมืองอุดงลือชัย' มาแต่ครั้งนี้

ไม่แต่ในเมืองไทย ถึงประเทศไหน ๆ ที่เคยใช้ช่างในการรบมาแต่โบราณกาล ตั้งแต่มีปืนไฟ การใช้ช่างก็เลื่อมลงทุกประเทศเรียนการใช้ช่างเป็นพาหนะเป็นพื้น”

ในขณะที่ทางทั่วไปส่วนใหญ่จะใช้เป็นพาหนะ และใช้ทำงานหนักเพื่อทุนแรงของมนุษย์ ก็ยังมีช่างอีกพวกหนึ่งซึ่งมีจำนวนน้อย เกิดมามีบุญ และต้องจากป่าอันเป็นที่เกิดอีกด้วย มาสู่โรงช่างต้นในพระราชวัง มีฐานะความเป็นอยู่สูง ไม่ต้องทำงานหนัก ช่างพวกนี้คือ ช่างเผือก หรือช่างสำคัญ

ช่างเผือก ลักษณะพิเศษแตกต่างจากช่างธรรมดาสามัญ และหาได้ยาก มีคติแต่โบราณ เชื่อกันว่าช่างเผือกเป็นของสำคัญคู่บ้านคู่เมือง เช่น ทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น ดังนี้ ในประเทศที่มีเกษตรกรรมเป็นหลักสำคัญแก่การดำรงชีวิตของประชาชนพลเมือง จึงเห็นความสำคัญของสิ่งที่จะบันดาลให้มีฝนตก สามารถทำเกษตรได้ เมื่อช่างเผือกมีอิทธิพลดังนั้น ย่อมมีความสำคัญแก่ประเทศเกษตรกรรมดังกล่าว เช่น ประเทศไทยเรานี้เป็นธรรมดาคติที่ว่านี้ ปรากฏในเวสสันดรชาดก ในตอนที่พราหมณ์ชาวเมืองกลิงคราชภูร์ เดินทางไปทูลขอช่างเผือกจาก พระเวสสันดร เพื่อนำไปจัดถ้ำแล้งที่เมืองกลิงคราชภูร์ เป็นเหตุให้ชาวเมืองของพระเวสสันดรกล่าวโทษขอให้พระเจ้ากรุงสยชัยกับพระเวสสันดรผู้เป็นพระราชโอรสออกไปเสียจากเมือง

แม้มีในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 5 ก็มีความปรากฏว่า “ในปีฉลูเบญจศกคักราช 1215 (ปีพ.ศ. 2346 = ผู้เขียน) นั้นช่างต้นปีฝนแล้ง ครั้นเดือน 8 แรม 3 ค่ำ ช่างเผือกที่ได้เป็นปฐมในรัชกาลที่ 4 คือ พระพิมลรัตนกิริณีมาถึงกรุงเทพฯ ต่อเมื่อเดือน 10 แรม 3 ค่ำ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว = ผู้เขียน) ก็เสด็จสมภพ และเมื่อใกล้วันพระราชสมภพนั้น ฝนตกท่าใหญ่ฝนท่าใหญ่ตกอยู่ 3 วันถึงน้ำนอง แต่นั้นฝนก็ตกบริบูรณ์ ต้นข้าวในนาปีนั้นพันอันตรราย ด้วยเหตุนี้จึงถือกันว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระพิมลรัตนกิริณี เป็นศิริในพระราชพิธีพืชมงคลต่อมาในรัชกาลที่ 4 นั้น ถ้าปีใดฝนแล้งถึงต้องทำพิธีพืชมงคล โปรดให้แต่งพระพิมลรัตนกิริณีด้วยเครื่องคารวะออกยืนแทน และให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปในพิธีนั้นด้วย”

ลักษณะของช้างเผือกที่แตกต่างจากช้างธรรมดาสามัญนั้น มีระบุไว้เป็นตำราโดยเฉพาะ เรียกว่า ‘ตำราพระคชลักษณะ’ ซึ่งมีภาพจิตรกรรมไทยบนฝาผนังเขียนภาพขึ้นตามตำราช้างเผือก โดยช่างเขียนโบราณ ที่หอไตรคณะเหนือ วัดพระเชตุพน เป็นหลักฐานสำคัญปรากฏอยู่ ช้างเผือก ช้างสำคัญ หรือช้างสีประหลาดนั้น ตามตำราท่านกำหนดไว้ 7 ประการ คือมีตาขาว มีเพดานขาว มีเล็บขาว หรือพื้นหลังเป็นสีขาว หรือสีหม้อใหม่ มีขนขาว มีขนหางขาว และมีอณฑโกศขาว หรือสีหม้อใหม่

นอกจากลักษณะอันเป็นมงคลทั้ง 7 ประการดังกล่าวแล้ว หากมีเล็บเท้าหน้าครบเท้าละ 5 เล็บ ก็จะมีอีกถือว่าเป็นมงคลอย่างยิ่ง

เนื่องจากช้างเผือกต้องมีลักษณะต้องตามตำราคชลักษณะ จึงหาได้ยากนับเป็นสิ่งสำคัญ เช่น เป็นสิ่งหนึ่งในแก้ว 7 ประการ อันเป็นเครื่องหมายของพระเจ้าจักรพรรดิ ได้แก่

1. จักรแก้ว
2. ช้างแก้วเป็นช้างเผือก ชื่ออุโบสถ
3. ม้าแก้ว
4. มณีแก้ว
5. นางแก้ว
6. คฤหบดีแก้ว
7. ปริณายกแก้ว

พระเจ้าแผ่นดินหรือพระมหากษัตริย์พระองค์ใด มีแก้วทั้ง 7 ประการนี้ โบราณถือว่าเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

สมัยกรุงศรีอยุธยา ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มีช้างเผือกถึง 7 ช้าง พระเถียรตยศปรากฏไปนานาประเทศ สมเด็จพระสังฆราชและข้าราชการจึงถวายพระนามเพิ่มต่อท้าย ‘พระเจ้าช้างเผือก’

สิ่งสำคัญยิ่งที่เกี่ยวเนื่องมาจากข้างเผือก ที่ปรากฏแก่ชาติไทยเราอีก ประการหนึ่งก็คือธงไทย ครั้งหนึ่งธงชาติไทยเคยมีรูปข้างเผือกปรากฏอยู่บนผืนธง ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในหนังสือ ‘อธิบายเรื่องธงไทย’ ว่า

“ถึงรัชกาลที่ 2 กรุงรัตนโกสินทร์ระหว่าง พ.ศ. 2360 ถึง พ.ศ. 2366 อังกฤษตั้งสถานีการค้าที่เมืองสิงคโปร์แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดฯ ให้สร้างเรือกำปั่นหลวงขึ้น 2 ลำ สำหรับการค้าของรัฐบาล คือหาเครื่องศัสตราวุธ เป็นต้น ไปมาระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองสิงคโปร์และมาเก๊า เรือหนึ่ง 2 ลำนั้นก็ซัดลงแดง อังกฤษเจ้าเมืองสิงคโปร์บอกให้นายเรือเข้ามากราบทูลว่าเรือทะเลของพวกชาวมลายูที่ไปค้าขาย ณ เมืองสิงคโปร์ ก็ชอบซัดลงแดงเหมือนกัน ขอให้พระเจ้าอยู่หัวกรุงสยามใช้ธงอย่างอื่นเสีย จะได้จัดการรับรองเรือหลวงได้สะดวก ในสมัยนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ข้างเผือกไว้ 3 ตัว ซึ่งนับถือเป็นประเพณีไทยว่าเป็นพระเกียรติยศอย่างสูง จึงโปรดฯ ให้ทำรูปข้างสีขาวอยู่ในวงจักรสีขาว ติดไม้กลางธงแดงหมายความว่า พระเจ้าแผ่นดินอันมีข้างเผือก (รูปข้างอยู่ในวงจักรได้เอาไปใช้เป็นตาหลังด้านหลังเงินเหรียญครั้งรัชกาลที่ 4) แต่ธงตราข้างอยู่ในวงจะใช้แต่เรือหลวง พ่อค้าไทยยังใช้ธงแดงอยู่อย่างเดิม

ถึงรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2398 ทำหนังสือสัญญาเปิดการค้าขายกับชาติตะวันตก มีเรือกำปั่นชาวยุโรปและอเมริกาเข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ กงสุลต่างประเทศก็เข้ามาตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ เขาซัดธงชาติของเขา ความจำเป็นที่จะต้องมีธงชาติของสยามเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้ใช้ธงข้างประติษฐานขึ้นเมื่อรัชกาลที่ 2 เป็นธงชาติ แต่ให้เอารูปจักรออกเสียด้วยจักรเป็นเครื่องหมายเฉพาะสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ให้โคจรแต่มีรูปข้างเผือกอยู่กลาง”

“ถึง พ.ศ. 2459 (รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว = ผู้เขียน) โปรดฯ ให้แก่งชาติเป็นพื้นสีแดง กลางมีรูปข้างเผือกทรงเครื่องยืนแท่นหันหน้าเข้าหาเสา สำหรับใช้เป็นธงราชการ ส่วนธงค้าขายใช้สำหรับสาธารณชนที่เป็นชาติชาวสยามทั่วไป เป็นรูปสี่เหลี่ยมพื้นแดง มีขนาดกว้าง 1 ส่วน ยาวส่วนครึ่ง มีแถบขาว 2 แถบ กว้าง 1 ใน 6 ของส่วนกว้างแห่งธง ได้ใช้อยู่ปีหนึ่งถึงพ.ศ. 2460 ทรงพระราชดำริว่าธงชาติสยามซึ่งได้ประติษฐานใหม่นั้น ยังไม่สง่างามพอสำหรับประเทศ สมควรที่จะเพิ่มสีน้ำเงินแก่เข้าอีกสีหนึ่งให้เป็น 3 สี ตามลักษณะธงชาติของนานาประเทศที่ใช้อยู่โดยมากนั้น และสีน้ำเงินก็เป็นสีประจำชนมวารเฉพาะพระองค์ด้วย จึงโปรดฯ ให้แก่งชาติ

สยามเป็นรูปสี่เหลี่ยมรี มีขนาดกว้าง 2 ส่วน ยาว 3 ส่วน มีแถบสีน้ำเงินแกว่ง 1 ส่วน ซึ่งแบ่ง 3 ของขนาดกว้าง แบ่งตรงกลางมีแถบขาวกว้าง 1 ส่วนซึ่งแบ่ง 6 ของขนาดกว้างแห่งตรงข้างละแถบ และมีแถบสีแดงกว้างเท่าแถบขาวประกอบชั้นนอกอีกข้างและแถบ ให้เรียกนามว่า ‘ธงไตรรงค์’ สำหรับใช้ชักขึ้นในเรือพ่อค้าทั้งหลาย และในที่ต่าง ๆ ของสาธารณชนที่เป็นชาติสยามทั่วไป

ส่วนธงพื้นสีแดงกลางมีรูปช้างป่อง ซึ่งใช้เป็นธงชาติสยามมาแต่ก่อนนั้นให้ยกเลิก”

(ต่อตอนที่ 2)